

Könyvszemle

SIPOS JÚLIA GONDOZÁSÁBAN

KI A FILOZÓFUS? MAGYAR FILOZÓFIATÖRTÉNETI TANULMÁNYOK

A Percz László közelmúltban megjelent írásainak válogatását tartalmazó könyv anyagát tematikusan egy laza szál köti össze: valamilyen módon mindegyik kapcsolódik a magyar filozófia társadalmi/közéleti funkciójának, a filozófus társadalomban betöltött szerepének kérdéséhez. A szerző által ciklusoknak nevezett fejezetbeosztások a könyv gerincvázát adó ezen témakörnek egyes aspektusait járják körül.

A rövid előszó utáni bevezető írás egy könnyed hangvételű instrukció azok számára, akik netán azt tervezik, hogy a magyar filozófia történetével foglalkozzanak. Legalábbis első olvasatban; értelmezhető úgy is, mint ironikus hangú látélet, mely az irodalom és a filozófia társadalmi beágyazottságának különbségeit, és – ezzel összefüggésben – a magyar filozófiatörténet művelésének sajátosságait, nehézségeit illusztrálja. Tanácsot is ad – bár kissé humoros formában –, hogyan kovácsoljon a hátrányból előnyt a tárgykör (leendő) kutatója.

A következő cikk a magyar filozófiatörténet vonatkozásában toposszá vált elmaradottság-diskurzus vonatkozásában idéz meg négy – a filozófia mint diszciplína institucionalizálódása szempontjából is különböző korszakokat reprezentáló – gondolkodót. Almási Balogh Pál, Alexander Bernát, Sándor Pál és Balogh István filozófiai elmaradottságunkra, a magyar filozófia epigonizmusára reflektáló írásait egymás mellé állítva láthatóvá válik, ki hogyan diagnosztizálja korának helyzetét, miben látja az elmaradottság okát, és milyen javaslatokat fogalmaz meg a kedvezőtlen állapot megváltoztatására. Az ezen fejezetbe tartozó másik írás témája jelenünkhöz áll közelebb: a 2011-ben indult, filozófusokkal szembeni sajtótámadásokra tekint vissza, az aktuálpolitikai vonatkozásokat szándékoltan háttérben tartva.

A harmadik blokk két írása a filozófusnak a magyar kultúrában betöltött szerepét néhány konkrét szereplő esetét alapul véve vizsgálja. Az első cikk a filozófia és az irodalom társadalmi beágyazottsága különbségeinek felvázolása után Beszenyei György példáján keresztül mutatja meg, hogyan csapódik le ez a viszony a különböző szellemi tevékenységformát – filozófiát, illetve szépirodalmat – művelő szerzők befogadása során, s hogyan kanonizálódik végül is íróként a mindkét területre tartozó produktumokat létrehozó Beszenyei. A cikk felvázolja, hogy a

szigorú teoretikus stílusú filozófia általi hatásgyakorlás nehézségei, a szélesebb olvasóközönséghez való eljutás lehetetlensége miatt jut maga Bessenyei is arra a következtetésre, hogy a befogadhatóság érdekében engedményeket kell tennie, s a túl elvont, tudományos stílusú filozófia helyett a könnyen érthető irodalmias formát érdemes alkalmaznia. A cikk Bessenyeit olyan szerzőként – sőt kulcsszereplőként – mutatja be, aki reprezentánsa annak a folyamatnak, melynek során a filozófiátlan – vagy a filozófiához kimondottan ellenségesen viszonyuló – társadalomban a filozófus szépíróvá alakul át.

A filozófusszerepet tárgyaló blokk másik írásának szereplői Bessenyei mellett Szontagh Gusztáv és Litkei Tóth Péter. Szontagh – számos eltérő foglalkozás- és tevékenységformát kipróbálva – végül filozófusként határozza meg önmagát, de az általa vállalt szerep nem egy szűken értelmezett filozófusszerep. Nem egy komplex elméleti rendszer megalkotásának a vágya hajtja; az akadémikus jellegű munka mellett a filozófuslét részeként tekint a gyakorlatias, társadalmi, kritikai tevékenységformákra. Litkei Tóth megfogalmazásai azt sejtetik, hogy szemében a filozófus tevékenysége magasabb státusszal bír, mint a költőé, ám – ennek költői hangú kinyilvánításán túl – nincsenek jelei egy alaposan végiggondolt, kinyilvánított álláspontjának következményeit is komolyan vevő filozófus-attitűd megvalósítására való törekvésnek. Percz konklúziója szerint a filozófuslét „Bessenyei számára szerepkeresés, Szontagh számára szerepalakítás, Litkei Tóth számára szerepjáték”.

A következő ciklus Böhm Károly és Alexander Bernát filozófiájával foglalkozó cikkel indul. A pozitívizmus és a neokantianizmus együttes hatásának kiteve alkotó – s ezeket összeegyeztetni törekvő – filozófusok egyaránt a nemzeti elkötelezettségű filozófia megteremtésével próbálkoznak. Bár mindketten szeretnék a filozófiát a tágabb értelemben vett magyar kultúra szerves részévé tenni, ennek mikéntjét illetően már más-más elképzeléseik vannak. Böhm inkább autonóm magyar filozófiát preferálna, Alexander nagyobb szerepet szánna a jelentős külföldi irányzatok meghonosításának.

A filozófusi attitűd egyik aspektusát – konkrétan a valamely iskola iránti elkötelezettséget, vagy épp az irányzatok váltogatását – négy filozófus példáján mutatja be a következő esszé. Az elkötelezettséget szigorúan vevő hozzáállást illusztrálja a pozitívista Pauer Imre és a neokantiánus axiológiát képviselő Tankó Béla felfogása. Somló Bódog és Pauler Ákos pedig a filozófiai „utazók”, akik alapvető kérdésekben is többször változtatják álláspontjukat. Percz végül nem mond ítéletet, s az eredeti álláspontját feladó, azt (akár többször is) másokra cserélő filozófusi magatartást nem marasztalja el, hanem kimondottan – talán túlságosan is – jóindulatúan interpretálja. A következtetlenséget látszólagosnak, egy mélyebb, másfajta következetességet hordozónak sejteti.

Az *Athenaeum* filozófiai folyóirat (1892–1947) történetét tárgyaló, a szerkesztő- és irányváltásokat számba vevő írás négy korszakra bontja a lap működését,

s vázolja az egyes intervallumok főbb sajátosságait. A lap fennállása során zajló történések filozófiai aspektusai mellett az irányváltások társadalmi-politikai vonatkozásai is szóba kerülnek.

A filozófia institutionális rendszerének alakulását vizsgáló tanulmány első néhány oldala – bár az alcím az 1945 utáni időszakot jelzi mint vizsgált periódust – az intézményrendszer kialakulásának a 17. század közepére tehető indulását, majd annak további alakulását vázolja fel. Az 1945 utáni időszakot a szerző három, egymástól markánsan elkülöníthető szakaszra bontva tárgyalja. A háború utáni koalíciós éveket a kommunizmus, azt pedig a rendszerváltás utáni időszak követi. Ez utóbbi szakasz napjainkig tartó jellemzése alapján is levonható a következtetés: bizonyos pozitív eredmények ellenére az akadémikus intézménystruktúra működése jelenünkig sem volt képes a filozófia társadalmi elismertségét és beágyazottságát a magyar kultúra egyéb (humán) területeihez és tudományágaihoz hasonló szintre emelni.

Az utolsó ciklus recenziógyűjtemény. Bár az e célra kiválasztott könyvek tematikailag filozófiai vonatkozásokat is hordoznak, nem mindegyik tartozik a szorosabb értelemben vett filozófia területére: szépirodalmi és történelmi témájú művek ismertető bírálatai is vannak köztük.

A könyv olvasása közben, illetve egészét áttekintve az olvasóban felmerülő kritikái észrevételek egy részének a szerző már preventíve elveszi az élet. Mégpedig azáltal, hogy maga hozza szóba. Az előszóban közli, hogy a cikkek egymástól függetlenül íródtak, s ennek következtében átfedésekkel, ismétlődésekkel találkozhatunk. Ezek miatt előzetesen az olvasó elnézését kéri. Noha annak számára, aki a cikkeket egymás után olvassa, ez megtöri a folyamatosság ívét, mégsem ez a könyv zavaró sajátossága, hanem a műfaji heterogenitás. Noha az írásokat tematikailag összekötő szál – ez a filozófia és a filozófus társadalomban betöltött szerepének kérdésköre – megteremti a kapcsolatot a cikkek között, ám a tárgyalásmód nagyon különböző: zavaró módon váltják egymást az igényesen kivitelezett filozófiatörténeti szakcikk, a lazább szerkezetű esszéisztika és a (nem érvelő, emocionális töltetű) publicisztika. (Ez utóbbira példa a könyv címét is adó írás, melyben a szerző – noha álláspontja mellett érvelhetne is – nem az argumentatív formát választja.) Nézőpont kérdése, hogy ez a műfaji keveredés baj-e, avagy sem. A szaktanulmányok iránt érdeklődő olvasó – mint amilyen a jelen könyv recenzense – számára legalábbis némileg zavaró, mivel elsősorban – és általánosságban véve is – a szaktanulmányok azok, amelyek rendelkeznek azokkal a teoretikus „értékekkel” (például alaposág, szakszerűség, tudományosság), ami indokolja a kötetben való (újra)megjelentetésüket.

A borítón, a könyv címe alatt szereplő „magyar filozófiatörténeti tanulmányok” megjelölés olvastán a téma iránt érdeklődő olvasó – legalábbis első körben – kissé másra gondolhat. A megszokottabb, az adott szerző(k) filozófiai nézeteit rekonstruáló, összegző, elemző és/vagy kritizáló tanulmányforma helyett

e könyvben – ahogy már volt szó róla – a filozófia társadalmi viszonyait középpontba helyező, szociologizáló tárgyalásmóddal találkozunk. (Talán a Böhm és Alexander filozófiáját tárgyaló írás áll legközelebb egy szokványos filozófiatörténeti tanulmányhoz.) Mivel a kötet néhány írása bevallottan nem szaktanulmány, ezért csak némi fenntartással mondhatjuk, hogy a könyvet az alcímként szereplő műfaji meghatározásból fakadó elvárással kézbe vevő olvasó azt kapja, amit várt.

Az előszót illetően még egy apró megjegyzés: a szerző a filozófusnak (és a filozofálásnak) két módját különbözteti meg: a szó egyik értelmében minden gondolataiba mélyedt ember filozófusnak mondható, aki a maga módján keres válaszokat egzisztenciális kérdéseire. Ettől eltérő, szigorú – mondhatjuk úgy is, hogy akadémikus – értelemben a filozófia „azokra a bizonyos egzisztenciális kérdésekre adott *reprezentatív* válaszkísérletek *kanonizált* hagyományát jelenti”. (Kiemelés az eredetiben.) Noha ennek a szövegrésznek csak az a funkciója, hogy a szerző jelezze, hogy az általa tárgyalt filozófusok leginkább valahol a két szélső pólus – a filozófusként értett átlagember vs. az elismert, „nagy” filozófus – között helyezendők el, egy szempontból mégis kifogásolható. Noha a kanonizált filozófiákról szólva – némileg szűkítve a kört – elsősorban az európai bölcsletről beszél, a megfogalmazás egy további, nem jelzett szűkítést is tartalmaz. Azt sugallja, mintha a filozófia általában véve egzisztenciális kérdésekre keresné a választ. Nem tudni, hogy a szerző azt akarja-e ezzel állítani, hogy az egzisztenciálfilozófia (valamelyik változata) lenne a filozófia művelésének adekvát módja, avagy csupán azt az enyhébb tézist, hogy a filozófiai problémák (is) végső soron – valamiféle eredendő geneziséket tekintve – ilyen jellegű problémákban gyökereznek. Mindenesetre ez a jellemzés figyelmen kívül hagyja az ismeretelmélet-centrikus – és esetleg az életproblémákat teoretikusan irrelevánsnak is tekintő – filozófiai felfogásokat.

Ahogy a könyv bemutatóján a szerző távolabbi terveiről szólva elmondta, „a filozófiai tudás szociológiájára vonatkozó munkát” tervez írni. Már a jelen könyv írásainak többsége is ide sorolható, s ezek szerint a szerzőtől a jövőben szociologizáló stílusban fogant olvasnivalóra (is) számíthatunk.

(Perecz László: Ki a filozófus? Magyar filozófiatörténeti tanulmányok [A magyar nyelvű filozófiai irodalom forrásai XV]. Kolozsvár–Szeged: Pro Philosophia Kiadó–SZTE Klebelsberg Könyvtár Társadalomelméleti Gyűjtemény, 2017)

Holovicz Attila

PhD, filozófus, Miskolc